

Aylak Sözcüğü Üzerine

Sevda KAMAN*

Öz

Türkçede *aylak* “işsiz, boş gezen, avare (kimse)” anlamındadır. Fransızca *flâner* “oyalanmak, aylaklık etmek” fiilinden türetilen *flanör (flâneur)* ise 19. yy’da ortaya çıkan, “aylak aylak gezen aydın, kentli aylak, düşünür gezgin” anlamına gelen bir kavramdır. Moderniteyle ortaya çıkan aylak sınıf ise Russel’a göre, sanatı geliştiren, bilimleri bulan, felsefi düşünceler ortaya atan bir sınıftır. Türk romanlarında Tanzimat yıllarından beri “alafranga züppe tipi” şeklinde yüzeysel olarak işlenen *aylak* tipi *flanör (flâneur)* anlamıyla ilk kez Yusuf Atılgan’ın *Aylak Adam* romanında işlenmiştir. Romanın başkişisi C.’nin üzerinden bir çeşit aylaklık manifestosunun ele alındığı, aylak kavramının sorgulandığı bu roman, “işsiz, boş gezen avare (kimse)” anlamının yanında “düşünür gezgin” anlamını da karşılayan aylak sözcüğünün incelendiği bu makaleye ilham olmuştur. Makalede Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine aylak sözcüğünün etimolojik ve semantik olarak tarihî seyrinin incelenmesi yoluyla sözlüklerdeki ve Türkçenin tarihî kaynaklarındaki *aylak/aylaklık* algısı üzerinde durulmuştur. Makalede *aylak* sözcüğünün “işsiz, boş gezen avare (kimse)” dışında Türkçenin tarihî dönemlerinde ve çağdaş lehçelerinde “boşta olan, boş; haylaz; tembel; bedava, karşılıksız, ücretsiz; kalp, kalbin bulunduğu boşluk; girdap; körfez; rıhtım, liman” gibi anlamlara geldiği; ağızlarda ise “karşılıksız, bedava, beleş; açık, aşikâr, belli; bir aylığına tutulan işçi, hizmetçi; açıklık, meydan; derin kuyulardan su çeken hayvanın döndüğü, gidip geldiği yol, yer; tarla sulamakta kullanılan kuyu, işsiz” gibi anlamlarda kullanıldığı tespit edilmiştir. Buna göre *aylak* sözcüğünün felsefi ve edebî alanda kazandığı “düşünür gezgin” anlamının sözlüklerde yer almaması bu anlamın halk nazarında çok karşılık bulmamasından, aylaklığın tembellikle özdeşleştirilmesinden, bizde *aylak* sınıfın uygarlığın gelişmesinde Batı’daki gibi etkin rol oynamamasından ileri geldiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Aylak, aylaklık*, sözlük, köken bilgisi, anlam bilimi.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Türk Dili Edebiyatı Bölümü, Bartın, Türkiye.
Elmek: skaman@bartin.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8167-8961>

Geliş Tarihi / Received Date: 10.12.2019
Kabul Tarihi / Accepted Date: 22.01.2020

DOI: 10.30767/diledeara.673285

On The Word of *Aylak*

Abstract

In Turkish, the word *aylak* means “loafer, roamer, slacker (person)”. In French, on the other hand, the word *flâneur* is derived from the verb *flâner*, which means to waste time, to idle around. The derived word was coined in the 19th century, and has been associated with an idler intellectual, urban idle, thinker. According to Russell, the idler class which emerged after modernism is a class of people who develop the arts, contribute to science, and come up with philosophical ideas. Idlers as stock characters used to be superficially represented as European-style snobs in Turkish novels since Tanzimat era until Yusuf Atılgan’s novel *Aylak Adam (The Loiterer)* in which the word idler is used to connote the same meaning as *flâneur* in French. That novel has been an inspiration to this study in that the novel deals with the term idleness and questions the term through its main character C., who is represented as an idler but a thinker at the same time. This study deals with the terms *aylak/aylaklık* by studying the etymological and semantic change in the use of the words in historical texts both in Old Turkish and in Turkish. It has been discovered that the word *aylak* not only means idler, loafer but also connotes “off-task, free; naughty; lazy; free of charge, gratuitous; heart, the gap that heart stands in; whirlpool; gulf” in the historical scheme of Turkish. Also, in Turkish dialects, the word has different meanings, such as “unrequited, free; clear, obvious; worker or servant who is held for a month, square; the road in which the animal draws water from deep wells, turns and commute, well used for irrigation of fields, unemployed.” Based on the data obtained, the reason that the meaning of “thinker traveler” of *aylak* gained in philosophical and literary fields is not included in dictionaries is that this meaning does not correspond very much in the eyes of the people, idleness is identified with laziness, and that the idle class does not play an active role in Turkey during the development of civilization as in the West.

Keywords: *Aylak*, *aylaklık*, dictionary, etymology, semantic.

Extended Summary

The French word *flâneur*, which became widespread in France in the 19th century through literary texts, derived from the verb *flâner* meaning “lingering, loaf around”. It means “wanderer in the city, urban idle, thinker traveler.” This “urban idle” concept, which strives to exist against the changes brought by modernity, has also been found in Turkish literature. This concept was covered in many works such as Memduh Şevket Esendal’s *Aylaklar*, Yusuf Atılgan’s *The Loiterer*, Oguz Atay’s *The Disconnected*, Atilla İlhan’s *Sokaktaki Adam*, Sait Faik’s *A Useless Man*. The idle type, which was superficially processed in the form of “the European Snob” since the Tanzimat Reform years in Turkish novels, was firstly interpreted with the meaning of *flâneur* in the novel “The Loiterer” by Yusuf Atılgan. The word *aylak*, the Turkish equivalent of *flâneur*, has been described in contemporary dictionaries of Turkish as “unemployed, idle wandering (person)”. The main subject of the study is the origin of the word idle, which is used as the equivalent of *flâneur* in the *novels*, and the changes in the meaning of the word. In the introduction part of the study, the equivalents of the word *aylak* in Turkey Turkish are given; the expressions and proverbs including this word are emphasized. In the first part of the study, opinions on the etymology of the word *aylak* are expressed. According to this, there are two approaches related to the origin of the word in the etymological dictionaries of Turkish. In the first, a relationship was established with the word *ağlak* (whiny) meaning “empty, desolate, secluded”. In the second, the word *aylak* is based on the verb <*ayla-* and this view is more adopted. There are some people who think that the origin of the word *ayla-* is the name and that it derives into the verb with the verb suffix +*IA*. There are also some opinions that it derived from < **āy-* verb root with neutral function -*IA-* verb suffix from verb. In the second part of the study, the status of the word *aylak* in the historical sources of Turkish and the corresponding responses to the word are shared. It is determined that the word *aylak* is used in the works written in Khwarezm Turkish in the mean-

ing of “stray”, in the meaning of “vortex, gulf” in Chagatai Turkish, and in the meanings of “unemployed, wanderer; abundant; the heart, the space where the heart is located; free” in Old Anatolian Turkish texts. It was observed that the word became a term in the Old Anatolian Turkish period with the meaning of “the heart, the space where the heart is”. From the word *aylak* meaning “idle, idle wandering” in Ottoman Turkish period, it has been determined that it is also a historical term (*aylakçı*) meaning a class of paid soldier who gathered for six months when going out to sea, not constantly being a soldier in the Ottoman Navy and these soldiers were selected from idle wanderers. The third part of the study focused on the equivalents of the word *aylak* in contemporary dialects of Turkish. It was found that the word *aylak* has been used for the meanings of “unrequited, free; clear, obvious; worker or servant who is held for a month, square; the road in which the animal draws water from deep wells, turns and commute, well used for irrigation of fields, unemployed.” Based on the data obtained, the reason that the meaning of “thinker traveler” of *aylak* gained in philosophical and literary fields is not included in dictionaries is that this meaning does not correspond very much in the eyes of the people, idleness is identified with laziness, and that the idle class does not play an active role in Turkey during the development of civilization as in the West.

Giriş

“*Aylak sınıf olmasa insanlık barbarlıktan hiç kurtulamazdı.*”

Aylaklığa Övgü, B. Russel

Aylak sözcüğünün zihinlerdeki olumsuz imajını sözlükler tanıklamaktadır. *Aylak* sözcüğüne *Türkçe Sözlük*’te “(sıfat) işsiz, boş gezen avare (kimse).” (2010: 206); *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*’te “I. (sıfat) Boş gezen, işsiz güçsüz (kimse), avare. 2. (zarf) Boş olarak, işsiz güçsüz durumda.” (Ayverdi-Topaloğlu 2010: 94) karşılıkları verilmiştir. *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*’te *aylak* sözcüğünün “1. İşsiz, güçsüz, boş gezen. 2. Sabit bir işi olmayan, gündelikçi.” olmak üzere iki anlamı olduğu; sözcüğün *avare*, *sürtük*, *sokak süpürgesi* sözcükleri ile yakın anlam taşıdığı, karşıt anlamlarının ise *meşgul*, *iş güç sahibi* olduğu belirtilmiştir (Tuğlacı 1985: 192). Tuğlacı’nın *aylak* sözcüğünün yakın anlamlıları şeklinde sıraladığı *sürtük* ve *sokak süpürgesi* “çok gezen” anlamıyla *aylak* ile ilişkilendirilse de *aylak* sözcüğüne göre daha olumsuz hatta kaba sayılan ifadelerdendir. *Aylak* sözcüğü deyimlerde “boş gezen” anlamından uzaklaştırılmadan kullanılmaktadır: “*Aylak adam işidir*: “İşsiz güçsüz adama uygun bir iştir.” (TDK; <https://sozluk.gov.tr/22/07/2019>); *aylak aylak dolaşmak*: “hiçbir amacı olmadan, hiçbir iş yapmadan dolaşmak.” (Saraçbaşı 2010: 152); *aylak durmak*: “boş durmak” (Tuğlacı 1985: 192); *aylak gezmek (dolaşmak, durmak, seyretmek)*: işsiz, bir şey yapmadan gezmek” (Tuğlacı 1985: 192). Ağızlardan derlenen deyim ve atasözlerine bakıldığında *aylak* sözcüğünün “işsiz, boş oturan, boş gezen” dışında “karşılıksız, bedava” anlamlarında da kullanıldığı görülmektedir:

ahlek gezmek “boş vakit geçirmek, aylak gezmek. (Yayla *Tefenni-Burdur)” (DS I 1993: 132); *aylah durmak* “aylak durmak, boş oturmak, boş durmak. (Diyarbakır)” (DS I 1993: 424); *aylahtan almak* “karşılığında bir şey yapmadan, bir şey vermeden almak. (Muğlasın *Tavas-Denizli) (DS I 1993: 424); *aylak durmak* “karşılıksız, bedava hizmet etmek. (Alâattin-Denizli) (DS I 1993: 424); *aylakta kalmak* “1. Boş, işsiz kalmak. (Samsun) 2. Boşlukta kalıyormuş gibi olmak: önümde bir masa veya bir sandalye bulunmazsa aylakta kaldım sanıyorum. (Samsun) (DS I 1993: 424). *Aylak kuşun büyük ağız olur* (Trabzon) (BAAD: 2016: 52).

Meninski'nin aktardığı “Aylak gezmeden ise aylak işlemesi yeğdir.” (Boş gezmektense bedava çalışmak yeğdir.) atasözünde ise *aylak* hem “boş gezen” hem de “bedava” anlamında kullanılmıştır (1680: 606).

Modernleşmeyle birlikte *aylak* sözcüğü sözlüklere girmese de edebî ve felsefî metinlerde “kentli ve modern, kenti gözlemleyen, düşünür gezgin” anlamını kazanmıştır. Bu yeni *aylak* tipi, “boş gezen”den ziyade “serbest zamanlı insan, kentin kâşifi, hâlâ kentin bir parçasıyken, kentin içinde etkin olarak yer almadan kenti gözlemleyen kişi” (Netchitalova 2016: 1) yani *flanör*'dur. Nişanyan, *flanör (flâneur)* sözcüğünün Fransızca “oyalanmak, aylaklık etmek” anlamına gelen *flâner* fiilinden +*tor* ekiyle türetildiğini ve sözcüğün 19. yüzyıl ortalarında Fransızcada genel dolaşıma girdiğini aktarmıştır (2018: 265). Bu kavram, Türk edebiyatında Tanzimat'tan itibaren karşılık bulmuş, pek çok romanda işlenmiştir. Aktan Küçük (2007: 1), *Türk Romanında Aylaklık (1875-1960)* adlı yüksek lisans tezinde kentli ve modern *aylak*'ı şöyle tanımlamıştır: “Aklın, bilimin, ilerleme-ye duyulan inancın iktidarının; tarıma, kıra dayalı bir dünyadan, endüstrileşmiş, kentleşmiş bir dünyaya geçişin baş döndürücü hızının; kökleşen kapitalizmin; iş bölümünün; hayatın her alanında etkisini hissettirmeye başlayan denetimin; yaygınlaşan burjuva hayat tarzı ve değerlerinin; yeni bir kavram olarak gündelik hayata eklenilen “boş vakit”in; artan nüfusun; kentin kalabalığı ve kargaşasının etkisi ile şekillenen yeni insanlardan biridir”. Dolayısıyla modernleşmeyle *aylak* felsefî düzlemde “işsiz, boş gezen”den çok dönüşüme karşı varoluş çabası içinde olan bir kimse olarak tanımlanır.

Romanlarda işlenen bu yeni *aylak* tipi tam anlamıyla analiz etmek için modernleşmenin tarihî süreçlerini bilmek gerekmektedir; ancak bunun yanında *aylak* sözcüğünün “Türkçenin tarihî metinlerinde ilk ne zaman kullanıldığı ve hangi kökten türetildiği, hangi anlamlara geldiği” gibi sorulara cevap aranması da bizdeki *aylak* kavramını ve *aylaklık* algısını göstermeye yardımcı olacaktır.

1. “Aylak” Sözcüğünün Kökeniyle İlgili Görüşler

Aylak sözcüğünün kökeni hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Clason *aylak* sözcüğünü *ağla:k'* madde başında ele almış, “uninhabited, remote,

¹ *Ağlak* sözcüğü hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Aysu Ata (2001). “Derleme Sözlüğünde Eski Bir Türkçe Kelime: Ağlak.” *Türkojji Dergisi*, 14 (1), s. 21-26.

lonely” anlamlarını verdiği sözcüğün kökenini <ağla- fiili olarak göstermiştir. Clauson’a göre “işsiz; bedava; ücretsiz çalışan işçi” şeklinde üç farklı anlam taşıyan *aylak* sözcüğü, *ağla:k* sözcüğünün fonetik varyantıdır (1972: 84). *Drevnetyurkskiy Slovar*’da *ağlak*’ın “ıssız, تنها ve çöl, verimsiz”; *ağla-* fiilinin “I: boşalmak, ıssız olmak, II: altüst olmak, eziyet çekmek.” anlamlarına geldiği belirtilmiştir (Şçerbak vd. 1969: 21). Räsänen, *aylak* sözcüğünü <*ayla-k* şeklinde tahlil edip şu açıklamalarda bulunmuştur: “*ayla-* KB. Osm. Trkm. “sich wenden (dönmek)”; Osm. Usw. *ayla-* İd., Kaz. *äylän* “sich drehen, sich wenden (dönmek, çevirmek)”; Trkm. Sag. Koib. *ayla-k* “wirbel (girdap), schneegestöber (kar yağışı)”; Kzk. *aynala* “umfang (daire, çevre)”, Vgl. äg “biegen (çevirmek)” (1969: 12). Nişanyan da *aylak* sözcüğü için <*ayla-* fiilini işaret etmiştir. Ona göre *aylak* sözcüğü “dönmek, dolanmak” anlamlarına gelen <*aylan-* fiiline +*Uk* ekinin getirilmesiyle türetilmiş bir sözcüktür: “*ayla-* [Orta Türkçe: Mukaddimetü’l-Edeb terc., y. 1300] *aylanu uçdı kuş* [dolanarak uçtu]; “boş dolaşan” [Orta Türkçe: Mukaddimetü’l-Edeb terc., y. 1300] *boşlağ kıldı anı = aylak [işsiz, atıl] kodı anı.*; [Gülşehri, Mantiku’t-Tayr, 1317] *çün biz aylak satarız ol gevheri / hıçe alan gey ola çod müşteri.* < Orta Türkçe *aylan-* dönmek, dolanmak +*Uk*” (2018: 62).

Keresteciyan *eylen-* fiilinin “turner, se turner (çevirmek, dönmek)” anlamında, *eylene* sözcüğünün ise “cerce, rond (daire, yuvarlak)” anlamlarında kullanıldığını ifade etmiştir (1971: 22). Tietze’ye göre “boş gezen, işsiz; bedava” anlamlarına gelen *aylak* sözcüğü “dolaşmak” anlamına gelen <*ayla-* fiillinden *akak* sözcüğündeki gibi sıfat yapan -(i)k ekinin birleşmesiyle oluşmuştur (2002: 240). Tietze sözcükle ilgili hem tarihi hem de çağdaş metinlerden örnek cümleleri sıralamıştır: “Bir batman étmegile bir yumağı getir, *aylak* oturunca meşğül olayım. (Ferec 855/1451 v. 24a) Peki Asım, sen hep böyle *aylak mı* gezeceksin? *Bir iş de sen tut!* (S. F. Abasıyanık 1944, s.105). EO. ‘bedava’ TS 328-329 Ey ‘azizüm yüsuf-ı bazar-ı hüsn / Gendüyi şatmak diler *aylak* saña. (Necâti Beg 1963 s.148).” (2002: 240). Tietze² sözlüğünde “dolanmak, etraftan dönmek; dolaşmak, gezmek” anlamına gelen *ayla-* fiilinin dönüşlü hali *aylan-* fiili ile “dolaştırmak” anlamına gelen *aylandur-* fiili ile ilgili tanık cümlelere de yer vermiştir: “AD. *aylan-* ‘dolanmak, etraftan dönmek; dolaşmak, gezmek’ DS 425, TS 330 < Trkm. vs. *ayla-* ‘döndürmek, çevirmek’ fiilini reflexivum hali (b. acın- II) E.V.

² Tietze’den yapılan alıntılarda bulunan kısaltmalar için bk. A. Tietze (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatu*. C. I: A-E, İstanbul-Wien: Simurg Yayınları, s. 26-27.

Sevortyan 1974 I, 109. Géce géce odağın (odağın) aylanursın/ Neyiçün tâli'una ilenürsin. (Şeyhoğlı Muştâfâ 1979 [1540] no. 3668). *aylandur-* 'dolaştırmak' TS 329: Evlâd-ı 'Arabdan biri güvegü olub atlandururlar, ta-bl u nakqâre ile şeb tâ seher gezdürüb, niçe yüz kimse mâh-tâba ve meşâ'il-i pür-tâba karşı aylan-dururlar. ('Âli 1956 [1586-87] s.125)" (2002:240).

Gülensoy, sözlüğünde "işsiz, başıboş gezen" anlamlarına gelen *aylak* sözcüğünün kökenini Talat Tekin'i referans göstererek "<*āyla- 'dönmek, etrafını çevirmek' (Talat Tekin)+ -k" şeklinde tahlil etmiştir (2007: 95). Talat Tekin *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler* adlı çalışmasında Ana Türkçedeki uzun ünlülü kök ve gövdelerin dizininde <āyla- sözcüğüne de yer vermiştir: "āyla- 'dönmek, etrafını çevirmek: Türkm. āyla-n-" (1995: 172). Bununla birlikte Gülensoy "ayın ve bazı yıldızların dolayındaki ışık çevresi" anlamını verdiği *ayla* sözcüğünü "OT. āyla (DLT) <*āy- 'dönmek, başıboş dolaşmak' + -la" şeklinde tahlil etmiştir. Bu tahlildeki "dönmek, başıboş dolaşmak" anlamdaki <*āy- fiili anlam itibarıyla *aylak* ile örtüşmektedir. Nitekim Sevortyan *aylak* sözcüğünü "dolaşmak, döndürmek" anlamlarına gelen *ayla-* fiiliyle açıklamış ancak <a:y- sözcüğünden -la- ekiyle türetilmiş olma ihtimalini de hatırlatmış, kökteki uzun ünlünün kaybolmasını Türkmen Türkçesindeki bazı sözcükleri örnek göstererek açıklamıştır (1974: 110). Sevortyan ayrıca Vámbéry (Vámbéry 27-29) ve Räsänen'in (Räsänen VEWT 12a) *ayla-* ile *bük-* sözcüklerini karşılaştırdıklarını ifade etmiştir (1974: 110). Vámbéry "*neigen, beugen, umwenden, wenden, drchen, umdrchen, kreiseln* (eğmek, bükmek, çevirmek, çevirmek, itmek, döndürmek" anlamını taşıyan (*ek, eg, ej, ij, ev, äb, öj, öv*) sözcüklerini bir arada ele almış; *ayla-* fiiline "umringen, umkehren (çevirmek, dönmek)" *aylan-* fiiline "sich umkehren, sich drehen, sich wenden (dönmek, geri dönmek, döndürmek)" anlamlarını vermiştir (1878: 27-29). Ana Moğolcada **aya-* "gezi, seyahat"; Orta Moğolcada *ayan*; Yeni Moğolcada *ayan, ayan* (EDAL I: 278), Modern Moğolcada *ayala-* "gezme" (Lessing 2003: 37) anlamlarındadır. *An Etymological Dictionary of Altaic Languages*'de (EDAL'da) *ayla-* fiilinin kökeni āy- fiiline dayandırılmıştır:

"āja to go, walk: Tung. *āj-; Mong. *aja-; Turk. *Aj-; Jpn. *ājūm-.

PTung. *āj- 1 swift 2 to run quickly 3 to step (on sand, snow) (1 быстрый 2 быстро бежать 3 ступать (по песку, снегу): Evn. *ajij* 1; Man. *aja-* 2; Ork. *ajamunǰi* 1; Nan. *āi-* 3 (Oh. 30). TMC 1, 21. PMong. *aja- journey, travel (поход, путешествие): MMong. *Ajan* (SH); WMong. *ajan, ajan* (L 23); Kh. *ajan*; Bur.

ajan; Kalm. *ajan*; Ord. *ajan*; Dag. *ajan* (Тод. Дар. 118), (MGCD *ajin*). KW 4, MGCD 99. Mong. > Kirgh. *ajan* etc. (ЭСТЯ 1, 106-107). PTürk. *Aj- 1 to revolve, rotate, go round 2 to tarry 3 to lead, lead round 4 to speed up 5 to drive. (ATung. *āy- 1. “çabuk, hızlı”; 2. “hızlıca koşmak”; 3. “(kumda ya da karda) adım atmak”: Ev. ayiñ “çabuk, hızlı”, Man. aya- “hızlıca koşmak”, Ork. aya-münçi “çabuk, hızlı”, Nan. āi- “(kumda ya da karda) adım atmak . AMo. *aya- “gezi, seyahat”: OMo. ayan, YMo. ayañ, ayan, Bur. ayan, Klm. ayan, Ord. ayan, Dag. ayanAJap. *âyum- “yürümek”: EJap. ayum-, OJap. àyum-, Tok. ayum-, Kyo. àyum-, Kag. àyum- < AT *ay- 1. “döndürmek, çevirmek”; 2. “oyalanmak, beklemek”; 3. “götürmek, yol göstermek, rehberlik etmek”; 4. “hızlandırmak”; 5. “uzaklaştırmak” Tur. *ajla*-(n)- 1, *ajlak* ‘; Gag. *ajla*-, *ajlan*- 1, (h)*ajda*- 5; Az. *ajlan*- (dial.) 1; Turkm. *ajla*- 3; Uzb. *ajlan*- 1, 2; Uygh. *ajlan*- 1, 2; Krm. *ajlan*- 1; Tat. *ajlən*- 1; Kirgh. *ajlan*- 1, *ajda*- 5; Kaz. *ajda*- 5, *ajnal*- 1; KBalk. *ajlan*- 1; KKalp. *ajlan*- 1, 2; Kum. *ajlan*- ‘to move, visit’; Nogh. *ajlan*- 1; Khak. *ajñ-it*- 4, *ajla*-, *ajlə*- 1; Shr. *ajlan*- 1; Oyr. *ajla*- 1, *ajda*- 5; Yak. *ajgi-s-in*- ‘to tarry; to go, visit frequently’ (**ajig-iş-in*-).< AA *āya- “gitmek, yürümek”; krş. A Tung. *āy- 1. “çabuk, hızlı”; 2. “hızlıca koşmak”; 3. “(kumda ya da karda) adım atmak”: Ev. ayiñ “çabuk, hızlı”, Man. aya- “hızlıca koşmak”, Ork. aya-münçi “çabuk, hızlı”, Nan. āi- “(kumda ya da karda) adım atmak” AMo. *aya- “gezi, seyahat”: OMo. ayan, YMo. ayañ, ayan, Bur. ayan, Klm. ayan, Ord. ayan, Dag. ayan AJap. *âyum- “yürümek”: EJap. ayum-, OJap. àyum-, Tok. ayum-, Kyo. àyum-, Kag. àyum-” (EDAL I: 277-278; Taş 2010: 46)

Taş, *ayla*- fiilinin Halaçça *hayğan*- “dönmek” (< **hay+ğa-n*-) ile karşılaştırılabileceğini yani *ayla*- fiilinin asli biçimin h-’li (< **hay+la*-) olabileceğini ifade etmiştir (2010: 47). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*’te *aylak* “E.T. Türk. *ayla*-mak “dolaşmak”tan <*ayla-k*” şeklinde tahlil edilmiştir (Ayverdi-Topaloğlu 2010: 94). Paçacıoğlu da “gezinmek, dönmek, dolaşmak” anlamına gelen *ayla*-fiiline -k+ ekinin gelmesiyle “boş, işsiz” anlamına gelen *aylak* sözcüğünün türetildiğini ifade etmiştir (2016: 90): “*ayla*-: “gezinmek, dönmek, dolaşmak”; *aylag*: “körfez”(-g+); *aylak*: “ucuz, bol, fazla” (-k+); *aylak*: “boş, işsiz” (-k+)/ *aylakçı*: “hizmetçi, işçi” (+çt+); *aylan*-: “dönmek, dolaşmak” (-n-); *aylan*-: “kurban olmak (mecaz)” ; *aylan*-: “benze-”; *aylandur*-: “döndürmek, dolaştırmak” (-dur-)” (Paçacıoğlu 2016: 90).

W. Radloff *ayla*- fiiline “1. çevirmek, etrafını çevirmek 2. dönmek, dolaşmak.” karşılıklarını vermiş; <*ayla-k* şeklinde tahlil ettiği sözcüğün “wirbel, wasserwirbel, scneegestöber (girdap, kar fırtınası)” anlamlarına geldiğini ifade

etmiştir (1898: 34- 35). Bu genel görüşün yanında “işsiz, parasız; aptal, yaramaz” anlamlarına gelen *aylak* sözcüğünün *ağıl+yok* birleşmesiyle oluştuğunu ifade etmiştir. (Radloff 1898: 35). Kaçalın, *El-Luğātu'n-Nevā'iyye ve'l-İstişhādātu'l-Çağata'iyye (Giriş-Metin-Dizinler-Tıpkıbası)*'de *aylan-* fiilini [*āy+la-n*] şeklinde tahlil etmiş, sözlükte fiile “dönmek, dolanmak, devretmek, benzemek, rücu etmek, çevirmek” anlamlarının verildiğini belirtmiş; *aylandur-* fiilini [*āy+la-n-dur-*] şeklinde tahlil etmiş, sözlükte fiile “döndürmek” anlamının verildiğini ifade etmiştir (2011: 905). Bu tahlilde + *LA* isimden fiil yapım eki işlevindedir dolayısıyla sözcüğün kökü <*āy* olarak alınmış; <*āy-* fiiline atıfta bulunulmamıştır.

Lehçe-i Osmâni'de *aylak* sözcüğünün karşılıklarından biri de *haylaz*'dır (Ahmet Vefik Paşa: 31). Redhouse da *aylak* sözcüğünü açıklarken karşılığının *aylaz* olduğunu; *aylaz* sözcüğünün “aylak, boşta oturan”; *aylazlık*'ın “aylaklık” anlamlarında kullanıldığını ifade etmiştir (1987: 303). Redhouse, Türkçe kökenli olduğunu ifade ettiği *haylaz* sözcüğüne ise “aylak, tembel” (1987: 2156) karşılıklarını vermiştir. Gülensoy, “hoşa gitmeyen davranışlarda bulunan kimse; çalışmayan, aylaklık eden, tembel” anlamına gelen *haylaz* sözcüğünün başındaki *h-*'nin protez olduğunu belirterek *aylak* sözcüğüne işaret etmiş; “<*ay+la-k* [**ay* (boşta gezen, **ay+la-* boşta gezmek, dönmek, dolaşmak)]” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur (2007: 407). Ayrıca Gülensoy, Nişanyan'ın *haylaz* sözcüğünün etimolojisi için “*hayla- *aylaz*< ET? ‘aylanmak, dönmek, dolaşmak, (boş gezinmek)’→*aylak* (SS, 76)” açıklamasını verdiğini belirtmiştir. Ancak Nişanyan genişletilmiş, gözden geçirilmiş *Nişanyan Sözlüğü* (2018)'nde *haylaz* sözcüğü ile *aylak* arasında ilişki kurmamıştır: “[Meninski 1680] *haylamak*: Cura-re [umursamak]. (...) *haylamaz*: non refert, non obest [umursamaz][Hind,1831] Fainéantise: haylazlık, tembelli, << *TTü haylamaz* aldırılmaz <*TTü hayla-* aldır-mak, umursamak + *mAz* <? (ünlem) *hay* ilgi ve kaygı ünlemi +*LA*→ *hay*” (Nişanyan 2018: 324). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'te de *haylaz* için “(<**aylaz*< *ayla-mak* [*> ayla-n-mak*] “dolaşmak [?]” şeklinde benzer açıklamalar yer almaktadır (Ayverdi-Topaloğlu 2010: 489). Tietze, *haylaz* sözcüğünün “boş gezen, aylak” anlamına geldiğini ancak kökeninin bilinmediğini ifade etmiştir (2009: 282).

Yukarıda bahsedildiği gibi *aylak* sözcüğünün kökeni ile ilgili görüşlerin birçoğunda sözcük “dönmek, dolaşmak” anlamlarına gelen <*ayla-* fiiline dayandırılmıştır. *Ayla-* fiilinin <**āy* “ay” isim köküne isimden fiil + *LA* ekinin getirilme-

siyle türetildiğini ileri sürenlerin yanı sıra Altay dillerinde “dolaşmak, dönmek” anlamına gelen ortak kök <āy> fiiline nötr işlevli *-LA-* fiilden fiil ekinin getirilmesiyle oluşturulduğu yönünde görüşler de mevcuttur. Birinci görüşte ayın kendi etrafında dönmesiyle ilişki kurulmuştur. İkinci görüşte işaret edilen *ay-* fiilinin Osmanlı Türkçesi söz varlığını içeren sözlüklerde de varlığını göstermesi görüşü destekler niteliktedir. Nitekim “dolaşıp devretmek, dolanmak” anlamındaki *ay-* fiili *Kamus-ı Türki*’de “1. Üste çıkıp ağmak, su’ûd etmek. 2. Dolaşıp devretmek. 3. Çekilip ayrılmak. (Şemseddin Sami 1317/1901: 62); *Lehçe-i Osmâni*’de “Ay gibi üste çıkıp ağmak, dolanıp aylanmak, yan çekilip aralık olmak, ayak sürümek, yüksek dolanmak.” (Ahmed Vefik Paşa 2000: 31) şeklinde açıklanmıştır. İkinci görüşte işaret edilen *ay-* fiiline getirildiği ileri sürülen *-LA-* fiilden fiil yapım eki çok işlek bir ek değildir. Zajaczkowski *-LA-* ekini alan fiillerin bazen hafif bir anlam farkı taşıdığını ifade etmiş ve bu eki alan (Kıpçak Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi döneminden) fiillere örnekler göstermiştir: “*ayırla-*, *çızlaş-*, *buyurla-*, *şayırla-*, *carla-*, *tapla-*, *sokla-*, *ırgala-*, *ışıla-*” (1954: 27-28). Karamanlıoğlu, Kıpçak Türkçesindeki *-LA-* ekini açıklarken Zajaczkowskiyle neredeyse benzer örnekleri sıralamıştır: “*ayırla-* EH 27, TZ 28A 10, BM 42 “ayırmak, ayrılmak”; *buyurla-* TZ 65 (35) “kabul etmek”; *çızlaş-* EH 43, BM 78a “yazışmak” (*çız-* “çizmek, yazmak); *şayırla-* TZ 5b 8 “kayırmak, iltifat etmek”; *otala-* CC35, 7-9 “iyi etmek, iyileştirmek” (1994: 51). Salan, *-LA-* ekini fiilden fiil yapım ekleri içinde ara ekler başlığı altında ele almış; bu ekin semantik ve sentaktik bir işlevi olmadığını; ekin tarihi Kuzeybatı Kıpçakçası içinde daha çok Ermeni Kıpçak Türkçesi ile yazılmış eserlerde geçtiğini ifade etmiştir (2019: 69). Banguoğlu, damaksı ve sesli düşmesiyle bazı edeleme fiillerinin “*çalkala-*, *çisele-*, *ırgala-*, *örsele-*” örneklerinde olduğu gibi fiil tabanından *-le-* fiillerinin görünüşünde kaldığını ifade etmiştir (2000: 278). Korkmaz da Banguoğlu’yla aynı fikirdedir; “*çalkala-*, *çisele-*, *ırgala-*, *örsele-*” fiillerinde *-ALA-* ekinin getirildiği fiil kök ve gövdelerindeki bazı ünlü veya ünsüz düşmelerinin söz konusu fiillerin *-LA-* ekiyle kurulmuş olduğu izlenimini verdiğini aktarmıştır (2009: 125-126). Hacıeminoğlu, *-ala-*/*-ele-* ekini açıklarken bazı örneklerde ekin *-a-* ile genişletilmemiş tabanlara da geldiği için *-la-* ekinin ayrı değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (1991: 113).

2- “Aylak” Sözcüğünün Türkçenin Tarihî Kaynaklarındaki Durumu:

Aylak sözcüğünün geçtiği en eski tarihli eser Zemahşeri'nin 1127-1144 yılları arasında yazmış olduğu *Mukaddimetü'l-Edeb* adlı eseridir: “101/8... boşlağ kıldı anı, ayvan kıldı anı, aylak koğdı anı” cümlesinde *aylak* “başıboş” (Yüce 1993: 51) anlamında kullanılmıştır. Bu cümlede geçen *boşlağ* ve *ayvan* sözcükleri de *aylak* ile aynıdır. Nitekim *boşlağ* sözcüğü Kutadgu Bilig’de *aylak* anlamında kullanılmıştır: “1505 Yava bolma boşlağ yügürme özün, köni bol silig bol kılıncın sözü (Aylak olma ve başıboş dolaşma, kendikendine koşma; işinde ve sözünde dürüst ve mülayim ol.)” (Arat 1947, 167). Kırım Hanlarına ait yarlık ve bitiklerden 1478 tarihli *Eminek Mirza Bitiği*’nde VII/32’deki “ol (32) cihet ile illerimiz aylak gider anı yakîn bilesiz şimdi beglerimiz dahı...” cümlesinde *aylak* sözcüğü “başıboş” anlamında kullanılmıştır (Özyetgin 1996: 124). Kıpçak Türkçesi ile yazılan eserlerde *aylak* sözcüğünün geçtiği bir metne tesadüf edilmemiştir. *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*’nde *ayla-* fiili ve türevleri *aylan-*, *aylandır-*, *aylandur-* ve sözcüklerin geçtiği eserler şöyle sıralanmıştır: “*ayla-*: I. Çevirmek (TZ) II. Yapmak, etmek (Gİ) krş. *eyle-* (II) *aylan-*: 1. Çerçevenlemek (TZ) 2. Dönmek, çevrilmek. (TZ) *aylandır-*: Döndürmek, çevirmek (MG) krş. *aylandur-* *aylandur-*: Döndürmek, çevirmek. (MG) krş. *aylandır-*.” (Toparlı-Vural 2007: 18). Salan, Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi metinlerinde *aylan-* fiilinin “dönmek, yuvarlanmak, kıvranmak, eğrilip bükülmek, değişmek; (gram.) çekimlenmek”; *aylandır-* (ve *anlandır-*) “döndürmek, dörmek; yerinden oynatmak; değiştirmek; (gram.) çekim yapmak.” (2019: 181) anlamlarında kullanıldığını ifade etmiştir. *Gregoryan Muhiti Kıpçak Türkçesi Mahkeme Tutanakları* (1630-1635)’nda *aylan-* “35a/25 vazgeçmek, dönmek, çevirmek”, *aylandır-* “35b/10 çevirmek, döndürmek” anlamlarında geçmiştir (Çetin Milci 2014: 281). Kıpçak grubu Türk lehçelerinde *ayla-* fiili ve türevleri çalışmanın üçüncü bölümünde ele alınmıştır.

Çağatay Türkçesi sözlüklerinde *aylak* sözcüğü “başıboş, işsiz” anlamlarında kullanılmamıştır. *Senglâh*’ta (55v. 9) *aylanmak/aylanmağ* için “gerdiden, müellifin-i Rümî *aylanmak-râ* be-ma’ nâ gerdiden ve hem devr kerden ve rucû kerden ve müşabih şuden”; *aylaşmak* için “gerdiden”; *aylandurmak* için de “gerdaniden” karşılığı verilmiştir (Clouston 1960: 37) *Lügat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî (Cild-i Evvel)*’de *aylanmak* “fırtolayı dönmek, devretmek, aynalmak,

çevrilmek, ihâta etmek”; *aylana* “çevre, devre, gerdiş, geşten, dönme”, *aylanma* “dönme, çevrilme” şeklindedir (Şeyh Süleyman Efendi 1298/1882: 58). *Abuşka Lugatı*’nda “33 *aylanmak*: dönmek ma’nasınadır; *aylandurmak*: döndürmek demek olur. *aylandı*: tolandı dimekdür ve döndi, devr itdi ma’nāsınadır. döndi ya’nī müşābih oldu, benzedi ma’nāsına daḥı gelür ve yine döndi rüçü’ itdi ma’nāsına daḥı gelür. *aylangan*: tolanan dimekdür. (Atalay 1970: 33). Barutçu Özönder, *Muhakemetül-Lugateyn*’i incelediği çalışmasında “dönmek, dolaşmak, gezmek; devretmek; benzetmek” anlamlarına gelen *aylan-* fiilinin hem Çağatay Türkçesi sözlüklerinde hem de Türk lehçe ve şivelerinde taşıdığı anlamları vermiştir (1996: 108-109). Radloff’un “*Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy*” adlı eserinde *aylak* için “Muhtemelen *yaylak* yerine hatalı olarak *aylak* yazılmıştır. I/35 ****aylak*: Göl, Aral (LÇ 58)” (Erbay 2008: 80) açıklaması yapılmıştır. *aylan-* fiili ve türevleri içinse şu açıklamalar yer almaktadır: “*aylan I bk. aylan I/37* *** *aylanmak*: bk. *aylan-*; *aylan II* Değişmek, başkalaşmak, dönüşmek. I/36. ****aylanmak*: Geri dönmek; ters çevirmek (Vámbery 237); *aylana* Bir çevrede bulunan ****aylana*: Çevre, devre, gerdiş [dönme, çevrilme], geşten [dönmüş], dönme. (LÇ 58).; *aylanç*: Dolaşık yol; sapa yol I/39. *** *aylanç*: Dolaşık yol (Bdg. I: 205).” (Erbay 2008: 80-81). *Fethali Kaçar*’ın *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*’nde *aylak* “Türkistân’da Seygün’un kenarında bulunan bir memleket adı.”(Rahimi 206: 344) olarak geçmiştir. Sözlükte *aylan-* fiiline “ dönmek, dolaşmak, aylanmak” ve *aylaş-* fiiline “birlikte dolaşmak” *aylandur-* “döndürmek, dolaştırmak” karşılıkları verilmiştir (Rahimi 2016: 229). *Dictionnaire Turc-Oriental*’de *aylak* sözcüğüne “golfe (körfez)” anlamı verilmiştir. (De Courteille, 1870: 126). Sözlükte *ayla-* fiiline “*tamiser de la farina ou autre chose; entourer, sentir, flairer* (un ya da başka bir şey elemek, çevrelemek, kuşatmak, duymak, hissetmek, kokusunu almak, koklamak.)” (De Courteille, 1870: 126); *aylan-* fiiline “entourer, tourner, autour; revenir de; ressembler; tourner à. (çevrelemek, yanında bulunmak, dönmek, etrafında dönmek, benzetmek.)”; *aylana* sözcüğüne “tour, circuit. (tur, devre)”; *aylanma* sözcüğüne “kasırğa, girdap” (De Courteille, 1870: 128) anlamları verilmiştir. *Behdset-ül-Lugat*’de *aylaş-* fiiline “együtt, v. egyszerve fordulni, forogni (birlikte döndürmek, çevirmek)” karşılığı verilmiştir (Thúry 1903: 37).

Tarama Sözlüğü’nde (TS) *aylak* sözcüğünün ve türevlerinin karşılıkları ile eserlerden alınan tanık cümleler şu şekildedir:

aylak: 1. Boş, işsiz, işe yaramaz, kalp. “Aylak kan alıcı damarlarını doğrat.” (Ata. XV. 23) “Dil bir iş zikrin et onarıcı Hak/ İgende turmak olmaz kişi aylak” (Mih. XV. 255) 2. Bedava parasız, ücretsiz. “Bu çok sevgi ile az suçta kalmak/ Cefa verip gönül can aylak almak (Işk. XIV. 120, 1.)” “Çün biz aylak satarız ol gevheri/ Hiçe alan kot ola gey müşteri (Man. Tayr. XIV. 207)” “Nice kişiler hasbeten-lillah aylak işlerdi” (Kesir. XV., 4, 212)” “Gerekmez bana ömrüm sensiz elhak/ Verirlerse cihanı bana aylak (Zati, XVI. 295)” *aylak çadırı*: Nöbetçi, bekçi çadırı. “Mehter başıya denir ki nevbet çalar ve otak ve bargâha da denir. Bazıları indinde aylak çadırına denir ki anda pâsbanlar ve nevbetçiler eğlenirler. (Bürh. XVIII-XIX. 599)” *aylakçı*: Hizmetçi, işçi/*aylak iletmek*: Boşa geçirmek, heder etmek, ziyana uğratmak. “ol kimesnedir ki darü’ş-şifâda bimarân hizmetini göre ve haliyâ han ve kârvansaray aylakçılarına derler. (Bürh. XVIII. 347)” *aylak iletmek*: Boşa geçirmek, heder etmek, ziyaa uğratmak. “Senin ömrün nakdini dünya gussası aylak iletür yâni ömrün zayı’ yere geçer. (Ha. Ş. XVI. 3, 358) *aylandırmak*: Dolaştırmak, çevrede gezdirmek. “Aylandırdıñ gelip hüsn atını ey şehsüvar/Mihrim artıp gitti destimden inân-ı ihtiyar” (Zati , XVI. 117)” “Hüblar alayı içre aylandır hüsn atın/ Sana bu meydan içinde yoktur ey dilber yeter (Kelime iki mâna ile kullanılmıştır. (Zati, XVI. 118)” “Günbed: (Fa). Meydanda at aylandırma. (Şamil, XVI., 501)” *aylanmak*: Dönmek, devretmek. “Çobanı bir ağaca sara sara muhkem bağladı, aylandı yürüyüverdi. (Dede, XIV., 27)” (TS 1995: 328-329).

TS’de *aylak* sözcüğüne karşılık verilen “kalp” anlamı dikkat çekicidir. *Aylak* sözcüğünün “kalbin bulunduğu boşluk” anlamında geçtiği bir başka eser Eski Anadolu Türkçesi Dönemi eserlerinden *Kitâbu’l Müntahab fi’t-Tıbb*’dır. Güven, *Kitâbu’l Müntahab fi’t-Tıbb*’ın, müelif nüshası 29b-8’deki *aylak* sözcüğünün terim anlamının sözcüğün “boş” anlamıyla ilişki kurularak, anlam ve fonksiyonel bağıntı gözetilerek terimleştirildiğini ifade etmiştir (2008:117). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*’nde “*aylak*: “1. işsiz, avare 2. bol, fazla” *aylak iletmek*: “boşuna harcamak, geçirmek” *aylakçı*: “işçi, hizmetçi” *aylan*: “bir türlü yay” *aylanmak*: “çevresinde dolaşmak, çevresini gezmek” *aylandırmak*: “1. dolaştırmak, çevreyi gezdirmek 2. at otlatmak” açıklamaları yer almaktadır (Kantar 2018: 76). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Okuma Sözlüğü*’nde *aylandır*- “(at) otlatmak. (VI 127b34. Krş. TS 329)” şeklinde açıklanmıştır (Dankoff 2008: 67).

Redhouse, *aylak* sözcüğünün birinci anlamında *aylaz* sözcüğünü işaret etmiş; sözcüğe “tembel, boşta oturan” karşılığını vermiş; sözcüğün ikinci anlamının ise “işsiz, boşta” olduğunu ifade etmiştir (1987: 303). Ayrıca sözlükte

aylak ile ilgili diğer sözcükler de yer almaktadır: *aylakçı* “geçici işçi, düzenli işi olmayan”; *aylakçılık* “işe alınan avare biri tarafından yapılan geçici iş”; *aylaklık/ aylazlık* “tembellik” (Redhouse 1987: 303). *Kamus-ı Türki*’de “*aylak*: işte olmayan, boş gezen; *aylakçı*: muayyen bir işi olmayıp gündelikle işleyen rençber; *ayla-*: 1. dolaşmak, devretmek. 2. yukarıdan aşağıya kaymak, düşmek; *aylan-*: dönmek, devretmek.” açıklamaları bulunmaktadır (Şemsettin Sami 1899: 62-63). *Lehçe-i Osmânî*’de “*aylak*: İşsiz, dolanıp gezen, haylaz, boşta olan, battal; *aylakçı*: boşta olup muvakkaten bir günlük ise götürülen, gündelikçi *aylamak*: dolaşmak, devrile dolaşmak, yukarıdan kaymak; *aylamış*: dolunay gibi; *aylan-*: fir dolayı dönmek, dönüp benzemek, ay kubbe-i asumanı dolanmak, devir, tavaf etmek.” açıklamaları yer almaktadır (Ahmet Vefik Paşa: 31). Mütercim Asım Efendi, Kāmūs tercümesinde *el-battal*’ın Türkçe karşılığının *aylak* olduğunu ifade etmiştir: “*El-battal*: Kemal-i butlan ile muttasıf olan şeye denir ve pek bahadırı denir. Mütercim der ki: İstilahımızda aylak tabir olunan şahsa battal ıtlak olunur.” (Kam. XVIII-XIX., 3, 143)” (TS 1: 329). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*’te *aylakçı* için “*halk ağzı*. Devamlı bir işi olmayan, gündelikle çalışan kimse, geçici işçi” anlamı dışında verilen “*tarih*. Osmanlı donanmasında sürekli asker olmayıp denize çıkılacağı zaman altı ay için toplanan bir sınıf ücretli asker [Boşta olanlardan toplandığı için bu adı almıştır]” Ekser aylakçılar anbara istif ettiler (Katip Çelebi’den Seç.)” (Ayverdi-Topaloğlu 2010: 94) açıklaması dikkat çekicidir. Bu açıklamalardan *aylak* sözcüğünün “boş gezen, boşta olan” anlamından hareketle *aylakçılar* ifadesinin tarihî anlamını kazandığı anlaşılmaktadır.

3- “Aylak” Sözcüğünün Çağdaş Türk Lehçeleri ve Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Durumu:

Aylak sözcüğünün çağdaş Türk lehçelerinde ve Türkiye Türkçesi ağızlarındaki karşılıklarının tespit edilmesi ve *aylan-* filinin türevlerinin incelenmesi sözcüğün etimolojik ve semantik açıdan daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Rusçası *prazdnıy* olan *aylak* sözcüğünün Çağdaş Türk lehçelerinde karşılıkları şu şekildedir: “Azerbaycan Türkçesinde *avara*; Başkurt Türkçesinde *yalkav*, *işlikhiz*, *buş*; Kazak Türkçesinde *erikken*; Kırgız Türkçesinde *selsayak*, *bekerpöz*; Özbek Türkçesinde *bekâr*, *bekârçi*; Tatar Türkçesinde *yalkav*, *işliksiz*, *buş*; Türkmen Türkçesinde *bikâr*, *emelsiz*, Uygur Türkçesinde *bikar*, *bihüdâ*” (Ercila-

sun 1991: 36-37). Bunun yanı sıra *aylan-* fiili ve türevlerinin³ Türkçenin çağdaş lehçelerindeki karşılıklarına bakıldığında “dönmek, dolaşmak” anlamlarının konduğu; ancak bazı lehçelerde *aylan-* fiiline yeni anlamların yüklendiği görülmektedir: Kırgız Türkçesinde *aylan* - 1. “dönmek, deveren etmek, dolaşmak”; 2. “dönmek (değişmek)”; 3. “keffaret olmak”; 4. “sahte tabiplerin tedavi usulünde bir kurban veriliyordu, ki bu kurban bilfiil yahut timsali bir tarzda hastanın başı etrafında dönerdi; okşamak; saygı göstermek; üstünlüğünü tanımak, önünde eğilmek”, *aylana* 1. “etraf, civar (yöre)”; 2. “muhit”, *aylandır-* 1. “döndürmek, çevirmek, döndürtmek”; 2. “dolaşarak gitmek; kuşatmak”; 3. “değiştirmek (tahvil etmek)”, *aylandıruu* 1. “döndürme”; 2. “tahvil etme”, *aylanış-* 1. “hep beraber dönmek”; 2. “gecikmek; alıkonmak”, *aylanma* “dönen, tekerrür eden”, *aylanpa* 1. “su çevrintisi (girdap)”; 2. “kaalga’nın bir cüzünün adıdır”, *aylant-* 1. “döndürmek; çevirmek”; 2. “kuşatmak”, *aylantkiç* “döndüren, dönmeyi mucip olan”, *aylantma* 1. “döndüren; döndürme”; 2. “tedavül edilen”, *aylantuu* 1. “döndürüm, devir”; 2. “tahavvül, değişim” (Yudahin 2011: 68-69); Kazak Türkçesinde *aylak* “rıhtım, liman”, *aylan-* / *aynal-* 1. “belirli bir şeyin etrafında dönmek”; 2. “bir durumdan başka bir duruma geçmek”; 3. “(tekerlek) dönmek”; 4. “duraklamak, gecikmek, yolundan kalmak”; 5. “sevmek, okşamak, beğenmek”, *aynala* 1. “etraf, civar, çevre”; 2. “bir şeyin kenarı”, *aynıldır-* 1. “bir şeyi döndürmek”; 2. “bir şeyin altını üstüne, içini dışına çevirmek”; 3. “bir şeyi, bir işi başka işe çevirmek”; 4. “dediğini yaptırmaya çalışmak, kandırmak”; 5. “oyalamak”, *aynalma* “dönüş, dönemeç, köşe, dirsek”, *aynalmalı* 1. “sürekli dönen, hareket hâlinde olan”; 2. “virajlı, zikzaklı, dönemeçli”, *aynalsok* “tekrar dönüp dolaşıp aynı noktaya gelen, kısır döngüye girmiş”, *aynalsokta-* “uzaklara gidememek, civarda dolaşmak”, *aynalşakta-* “uzaklara gitmeden, civarda dolaşmak”, *aynalım* “dönüşüm, dolaşım, sirkülasyon, deveren”, *aynalis* “dönemeç, viraj”, *aynalis-* “bir şeyle uğraşmak, meşgul olmak” (Koç 2003: 31-32) şeklindedir. Karaçay Malkar Türkçesinde *aylan-* 1. “gezme, dolaşmak”; 2. “dönmek”; 3. “çevrilmek, yönelmek”; 4. “bakmak, nazır olmak, açılmak”; 5. “dönüşmek, hâlini almak”; 6. “çiftleşmek”, *aylançük* “topaç”, *aylanç* “dolambaçlı, virajlı”, *aylanç-buylanç* “virajlı”, *aylançak* “çok gezen, haylazlık eden”, *aylançlı* “virajlı”, *aylançuk* “topaç”, *aylandır-* “döndürmek, çe-

³ *Ayla-* fiili ve türevlerinin Türkçenin lehçelerindeki karşılıkları için ayrıca bk. İbrahim Taş (2010). “Şeybânîler Dönemi Çağatayca Qur’ân Tefsiri’nin Sözcükleri Üzerine Notlar”, *International Journal of Central Asian Studies*, Cilt xiv, s. 44-46, *aylan-* fiilinin Türkçenin lehçelerindeki karşılıkları için bk. Sema Barutçu Özönder (1996). *Alî Şîr Nevayî Muhakemetü'l-Lugateyn*, Ankara: TDK Yay., s. 108-109.

virme”, *aylandırğan* “ilk süt, ağız”, *aylanıvçu* “çok gezen, yerinde duramayan, avare, başıboş”, *aylanma* “haylaz, boş gezen”, “dönüş, dönme, viraj”, “girdap” (Tavkul 2000: 101-102); Karaycada *aylan-* “dönmek, dönüp durmak” (Çulha 2006: 48); Yeni Uygur Türkçesinde *aylana* “çevre, yöre”, *aylandur-* “döndürmek, çevirmek, dolaştırmak”, *aylan-* “dolaşmak, dönmek, gezmek, seyretmek”, *aylantıguç* “döndüren” (Necipoviç 1995: 24-25) şeklindedir. Altay Türkçesinde *ayla-* 1. “çevirmek, döndürmek”; 2. “kuşatmak, sarmak”, *aylan-* 1. “dönmek”; 2. “çevresini dolaşmak, etrafını dolanmak”, *aylançık* 1. “karmaşık yol”; 2. “girdap”; 3. “onikiparmak bağırsağı”; 4. “konik şekilli çadırın tepesi”, *aylandır-* 1. “döndürmek”; 2. “çevresinden dolaştırmak”; [3. “döndürmek”], *aylandıra* “çevresinde, etrafında, her tarafta”, *aylanış* 1. “dönme”; 2. “çevresinde dolaşma”; 3. “çevirme, döndürme”, *aylat-* “döndürmek” (Gürsoy Naskali-Duranlı 1999: 31-32); Hakas Türkçesinde *aylahtan-* “dönmek, çevrilmek”, *aylahtandır-* “döndürmek, çevirmek”, *aylahtanı-* “(birlikte) dönmek, (birlikte) çevrilmek”, *aylan-* 1. “dönmek”; 2. “yönünü değiştirmek”; 3. “(geri) gelmek”; 4. “(birine) seslenmek”, *aylançılı* “girdap, su çevrisi”, *aylandır-* 1. “döndürmek”; 2. “çevirmek”; 3. “geri getirmek, geri çağırma”; 4. “içini dışına getirmek, tersyüz etmek”; 5. “çağirtmak”, *aylandıra* “çevresinde, etrafında, civarında”, *aylanıs* 1. “dönüş, dönme”; 2. “(geri) dönüş”; 3. “dönemeç, viraj”, *aylanıs-* 1. “(birlikte) dönmek”; 2. “(birlikte) çevrilmek”; 3. “(birlikte) geri dönmek”; 4. “(birlikte) seslenmek”, *aylanıstığ* “dönüşlü”, *aylas* 1. “dönüş”; 2. “dönemeçli, virajlı”, *aynıt-* “hızlandırmak” (Gürsoy Naskali vd. 2007: 59-60); Türkmen Türkçesinde *ayla-* 1. “döndürmek, çevirmek”; 2. “etrafını çevirmek”, āylag “körfez”, *aylan-* 1. “dönmek”; 2. “sapmak, çevrilmek”; 3. “gezmek”; 4. “dolanmak, gezinmek”, *aylançıra-* “gezinmek, dolanmak”, *aylav* 1. “daire, halka”; 2. “hipodrom”, *aylavlı* “kivrımlı, virajlı” (Tekin-Ölmez vd. 1995: 39-40) şeklindedir. Tatar Türkçesinde *eylen-* “kendi etrafında dönmek; daima yürüyüp hareket etmek; daima bir işle uğraşmak; dönmek, dolaşmak; dönüşmek; geri dönmek” (Öner 2009: 81); Kumuk Türkçesinde *ailan-* “to come, to return, to turn around” (Ramsted-Naskali 1991: 69) şeklindedir. Başkurt Türkçesinde *äylän-* “dönmek, bir şeyin etrafında dönmek, arkasına dönüp bakmak, etrafına bakmak, bir halden diğer hale dönüşmek”; Nogay Türkçesinde *aylan-* “dönüp bakmak, dönmek, bir halden bir hale dönüşmek”; Kara Kalpak Türkçesinde *aylan-* “dönmek, dönüşmek (akt. Barutçu Özönder 1996: 109) şeklindedir.

Ağızlardan derlenen *aylak* ile ilgili deyim ve atasözleri çalışmanın giriş bölümünde verilmiştir. *Derleme Sözlüğü*'nün birinci cildinde (DS I 1993: 424) *aylak* sözcüğünün beş farklı anlamı olduğu belirtilmiştir:

“*aylak* (I) Karşılıksız, bedava, beleş. (Yassıviran *Senirkent, Aydoğmuş *Keçiborlu, *Eğridir köyleri, Körküler *Yalvaç Isparta; Çamlık, *Bucak, Karamanlı *Tefenni-Burdur ve çevresi; Kızılcaölük, Günay *Sarayköy ve köyleri Denizli; Eymir *Bozdoğan-Aydın; Balıkesir; Bahçeli *Bor-Niğde.; *Ermenek köyleri, *Çumra, *Karaman, *Akşehir, *Ereğli, Konya ve köyleri; *Mut ve köyleri, İçel.; Muğla) *aylak* (II) 1. Açık, aşikâr, belli. (*Akçaabat, Trabzon) 3. Yalnız, tek. (Burdur ve çevresi; Şeydim *Avanos -Kır.; Bahçeli *Bor, Niğde) *aylak* (III) Bir aylığına tutulan işçi, hizmetçi. (*Afşin, *Elbistan Maraş) *aylak* (IV) Geniş zamanın üçüncü şahsı sonuna eklenerek -ir, -mez anlamını belirtir: Gelir aylak (gelir gelmez), okur aylak (okur okumaz). (Kırşehir) *aylak* (V) [-> aylan -1] *aylan* [aylak (V)] 1. Açıklık, meydan. (Sivas.; Manastır *Beşşehir, Konya) [aylak (V)]: (Denizli *Vakfikebir, Trabzon) 2. Derin kuyulardan su çeken hayvanın döndüğü, gidip geldiği yol, yer. (Konya çevresi) 3. Tarla sulamakta kullanılan kuyu. (Konya çevresi).”

Tuncer Gülensoy'un *Kütahya ve Yöresi Ağızları, İnceleme-Metinler-Sözlük* adlı eserinde ise *aylak* sözcüğünün “işsiz” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir (TDK; <https://sozluk.gov.tr/29/09/2019>). *Derleme Sözlüğü*'nün birinci cildinde (DS I 1993: 424) *aylak* sözcüğünün türevleri şunlardır: “*aylakçı, aylakçı [aylâcık]* 1. Beleşi, asalak. (Büyükkabaca *Uluborlu, Alıkoy -Isparta) 2. Boş, işsiz, aylak. (Çindere, Günay Denizli) Abana *Bozkurt, Kastamonu> [aylâcık] (Büyükyenice *Osmaneli, Bilecik.) 3. İş sahibinin, aile başkanının ücretsiz yardımcısı. (*Maçka, Trabzon.) 4. Avcıların ağırlığını taşıyan tüfeksiz yardımcı. (*Ağım, *Keban Elbistan) *aylaktan* Bedavadan, beleşten. (Babadağ *Sarayköy, Denizli.; Asmasız, Niğde.)”

Derleme Sözlüğü'nün birinci cildinde (DS I 1993: 424) *aylan-* fiili ve türevleri ise şu şekildedir:

aylanç Viraj. (Çilehane *Reşadiye, Tokat.) *aylandırmak* (I) Gezdirmek. (Karaçay aşireti, başhöyük *Kadınhanı Konya) *aylandırmak* (II) Savsaklamak, geciktirmek. (Edirne) *aylangıç* Pervane. (Balıkesir ve çevresi) *aylanlamak* 1. Yalnız kalmak, ayrılmak. (Bayat *Emirdağ Afyon) 2. Dolanıvermek, sıvışmak, yan çizmek: Baki Efendi ile Ali keş kavga edeceklerdi, Ali Keş biraz korktu mu bilmem, aylanlıyiverdi. (Çukur-bağ *Ermenek, Konya) 3. Yoldan sapmak: Yokuş yukarı aylanladı gitti. (Uğurlu, Görmel, *Ermenek Konya) 4. [-> aylanmak -1]

aylanmak, aylanmak [aylanlamak -4] 1. Gezmek: Köy içinde biraz aylanayım. (Afyon köyleri; Karaçay aşireti, Başhöyük *Kadınhanı, Konya) [*aylanlamak* -4]: (Güvenç, Konya.) 2. Dönüp dolaşp aynı yere gelmek, fırlanmak, devir yapmak: Güneş 365 günde aylanır. (*Bergama -İz.; Ayrancı, Konya) 3. Kuş dönerek uçmak. (*Lapseki -Çkl.) 4. İşte, yolda ağır aksak ilerlemek. (Sivas) 5. Ay aydınlığında durmak, kalmak. (Rize) *aylama* süv Girdap. (Karaçay Aşireti, Başhöyük *Kadınhanı, Konya).”

4. “Aylak” Sözcüğünün Türk Romanında Kazandığı Yeni Anlam: “Flanör/Düşünür gezgin”

-*Ressam mı? diye sordu annem.*

- *Değil. Aylakmış; öyle diyor. (...)*

-*Aylağım ben, demişti, param var.*

Hem benim yapacağım bir iş de yok.

(Aylak Adam, Yusuf Atılgan)

Baudelaire, *Modern Hayatın Ressamı* (1859) isimli yazısında *flanör*'ün dünyayı gözlemleyen tutkulu bir gözlemci ve şehrin meraklısı, her yerde kimliğini gizleyerek dolaşmanın tadını çıkararak bir prens olarak betimlemiş; *flanör*'ün işinin gücünün kalabalıklar olduğunu ifade etmiştir (2007: 210-211). Benjamin, *flanör*'ü modernist değişime ve ilerlemenin hızına karşı olan, boş boş gezmeyip düşünceler de üreten kişi; Woolf, “modern şehirde amaçsızca dolaşan, insanları ve olayları gözlemleyen bir adam” şeklinde tanımlamıştır (akt. Akbaş-Bozok 2015: 128). Görüldüğü üzere tüm tanımların merkezinde şehir yaşamı yer almaktadır. *Flanör*'ün yani yeni aylak tipin ortaya çıkmasının sebepleri arasında modernleşmeyle kamusal yaşamdaki değişimler ve değişimlerin şehir yaşamına etkileri, bu etkilerin bireydeki yansımaları sayılabilir. Küçük Aktan, “Evin mahremiyetinden sokağa açılma, dolaşma/yürüme, seyretme, seyredilme, kalabalıkların kargaşasına karışma gibi izlekler üzerinden; geniş yolları, aydınlık sokakları, kalabalıkları çeken dükkânları, eğlence mekânları, pasaj ve parklarıyla bir ‘aylaklık mekânı’na dönüşen yeni İstanbul da kendi aylaklarını bu dönemde üretmeye başlamıştır.” sözleriyle Tanzimat Dönemi romanlarında nispeten ele alınan aylak tipin nasıl ortaya çıktığını açıklamıştır (2007: 180). Ancak Erdem, Tanzimat döneminde modernleşme çabalarının içinde yer alan tiplerin edebî metinlerdeki aylak tipinin tam kar-

şılığı olmadığını belirtir; ona göre Tanzimat metinlerindeki tipler ‘görünme arzusu’yla yaşadığı için modern anlamda aylak tipinin özelliklerini yansıtmaz (2012: 44). Tanzimat döneminden itibaren yazılmış roman ve hikâyelerde işlenen aylak tipinin⁴ *flanör*’deki gibi bilinçli aylaklık hali ilk olarak Yusuf Atılgan’ın 1959’da yayımladığı *Aylak Adam* romanında ele alınmıştır:

“Aylak Adam, bağımsız aylaklık anlatılarının prototipi olmuş, modernleşme süreci içinde değişmeye devam eden kent yaşamının yeni düzenlerine, Aylak Adam’ı da var eden tüm bu sürecin dayatmalarına karşı çıkan ve kentte yaşamının, kalabalıkları seyretmenin, “görmek” için yürümenin öne çıktığı yeni aylaklıkların metinselliğinin yolunu açmış; bu anlamda özellikle Türk Edebiyatı’nın en önemli romanlarından biri olan *Tutunamayanlar*’ın da öncülü olmuştur.” (Küçük Aktan 2007: 183).

Sözcüklerin tarihsel süreçte kazandığı veya kaybettiği anlamlar, dil-zihin-toplum ilişkisini iz sürmeye yardımcı olmaktadır çünkü toplumsal zihniyet sözcüklere verilen anlamlara yansımakta; toplumdaki değişimler, sözcüklerin anlam değişmelerinde kendini göstermektedir. Bu duruma *aylak* sözcüğü örnek gösterilebilir. *Aylak* sözcüğünün edebî metinlerde “kentli, düşünür gezgin” anlamını toplumsal değişimlerle kazandığı, sözlüklerde yer edinmesi de edebî metinlere bir tip olarak yerleştiği ve edebî metinlerin toplumsallık boyutunu ele alan bir sorunsal olarak gündeme geldiği görülmektedir. Dolayısıyla *aylak* sözcüğünde anlam iyileşmesi sözlüklere yansımamış nispeten edebî eserlerde gerçekleşmiş; *aylaklık* edebî ve felsefî düzlemde modernizmin getirdiği yeniliklere ve hızına karşı durmak olarak nitelendirilmeye başlanmıştır.

Sonuç

Aylak sözcüğünün kökeniyle ilgili görüşlerden ilki “boş, ıssız, tenha” anlamlarından hareketle *ağlak* sözcüğünün varyantı olduğu yönündedir. *Aylak* sözcüğünün <*ayla-* fiiline dayandırıldığı ikinci görüş daha çok benimsenmiştir. *Ayla-* fiilinin kökeninin isim olduğunu ve +IA isimden fiil ekiyle türetildi-

4 Tanzimat’tan Cumhuriyet dönemi roman ve hikâyelerinde işlenen aylak tipi ile ilgili ayrıntılı bilgiler için bkz. Deniz Aktan Küçük (2007), *Türk Romanında Aylaklık (1875-1960)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul; Ahmet Koçak (2010), “Ahmet Mithat’tan Leyla Erbil’e Türk Edebiyatında ‘Aylak Tipi’nin Kültürel ve Düşünsel Gelişimi”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs, (21), s.209-226; M. Akbaş, N. Bozok, (2015) “Aylak Adam ve Tuhaf Bir Kadın Sokaklarda Gezinirken: Aynı Sokaklar[Da] Farklı Deneyimler[Le]”. *Folklor/Edebiyat*, 21 (81) , 125-138; Melike Kılıç, (2017), *Türk Romanında Flanör Düşüncenin Eleştirel İki Yorumu: Aylak Adam ve Aylaklar*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ğini düşünenler yanında <*āy- fiil kökünden nötr işlevli -LA- fiilden fiil ekiyle türetildiği yönünde görüşler vardır. Çağdaş Türk lehçeleri için ortak bir sözcük olan *aylan-* fiilinin çok sayıda türevi olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında *haylaz* sözcüğünün *ayla-* fiilinden türetildiği yönündeki yaklaşımlar da aktarılmıştır.

Aylak sözcüğünün Harezmi Türkçesiyle yazılmış eserlerde “başiboş” anlamında; Çağatay Türkçesiyle yazılmış eserlerde “girdap; körfez” anlamlarında geçtiği görülmektedir. Sözcüğe yüklenen “girdap” ve “körfez” anlamları “<*ayla-* fiilinin “dönmek, çevirmek” anlamlarıyla örtüşmektedir. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde “işsiz, avare; bol, fazla; kalp, kalbin bulunduğu boşluk; bedava, parasız, ücretsiz” anlamlarında kullanıldığı tespit edilmiştir. *Aylak* sözcüğüne “karşılıksız, bedava” anlamlarının yüklenmesi *aylak*’ın emek harcamayan, tembel bir kimse olarak görülmesiyle izah edilebilir. Sözcüğün Eski Anadolu Türkçesi döneminde “kalbin bulunduğu boşluk, kalp” anlamıyla terimleşmesi dikkat çekicidir. Kalbin göğüs orta boşluğunda yer alması “boş” anlamına gelen *aylak* sözcüğünün “kalp” anlamında da kullanılmasına açıklık getirmektedir. *Aylak* sözcüğünün türevi olan *aylakçılar* ifadesinin de tarihî bir terim olduğu; “Osmanlı donanmasında sürekli asker olmayıp denize çıkılacağı zaman altı ay için toplanan bir sınıf ücretli asker” anlamına geldiği; *aylak* sözcüğünün “başiboş, boşta olan, boşta gezen” anlamından hareketle tarihî anlamını kazandığı anlaşılmaktadır. Ağızlarda *aylak* sözcüğünün “karşılıksız, bedava, beleş; açık, aşikâr, belli; bir aylığına tutulan işçi, hizmetçi; açıklık, meydan; derin kuyulardan su çeken hayvanın döndüğü, gidip geldiği yol, yer; tarla sulamakta kullanılan kuyu, işsiz” anlamlarında kullanıldığı tespit edilmiştir. Buradaki “derin kuyulardan su çeken hayvanın döndüğü, gidip geldiği yol” anlamı *ayla-* fiilinin “dönmek” anlamını taşımasıyla ilişkilidir. “Hizmetçi, işçi, geçici işçi; düzenli işi olmayan; iş sahibinin, aile başkanının ücretsiz yardımcısı; avcılarının ağırlığını taşıyan tüfeksiz yardımcı; boş, işsiz, aylak” anlamlarına gelen *aylakçı* [*aylâcık*] sözcüğünün ağızlarda “beleşçi, asalak” anlamını da taşıması *aylak* sözcüğünün zihinlerdeki olumsuz karşılığını ve *aylak*’ın “tembel, haylaz”, *aylaklık*’ın “tembellik” olarak görülmesini açıklar niteliktedir. 19. yüzyılda yazılmış sözlüklerde ise *aylak* sözcüğüne “tembel; işsiz, boşta; dolanıp gezen, haylaz, boşta olan, battal” anlamlarının verildiği görülmüştür.

Modernleşmeyle birlikte yeniden şekillenen *aylaklık* kavramı Türk ve dünya edebiyatında rağbet görmüş; pek çok eserde işlenmiştir. Yusuf Atılgan'ın *Aylak Adam*'ı, Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar*'ı, Attila İlhan'ın *Sokaktaki Adam*'ı, gibi birçok eserde işlenen *aylak tipi* kentli ve moderndir; toplumsal normlara ve değişime karşı varoluş çabası içindedir. Tanzimat romanlarında yüzeysel bir şekilde ele alınan modernleşme çabası içinde olan *aylaklar*, *Aylak Adam* ve *Tutunamayanlar*'da daha bilinçli, aylaklığın yeni kazandığı boyuta daha derin anlamlar yükleyen, düşünür gezgin tipler olarak işlenmiştir. *Aylak* sözcüğünün felsefi ve edebî alanda kazandığı “düşünür gezgin” anlamının henüz sözlüklerde yer bulamaması bu anlamın halk nazarında çok karşılık bulmamasından, aylaklığın tembellikle özdeşleştirilmesinden, bizde aylak sınıfın uygarlığın gelişmesinde Batı'daki gibi etkin rol oynamamasından ileri gelmektedir. İnsanların uygarlığı öğrenebilmeleri için boş vakte ihtiyaçları olduğunu düşünen Russel, *Aylaklığa Övgü* kitabında aylak sınıfın uygarlığın gelişmesindeki payı üzerinde durmuştur. Bizde ise tarihi ve çağdaş Türkçe sözlüklerden anlaşıldığı üzere halkın nazarında *aylak* “işsiz, boşta gezen” den öteye gidememiştir. Uygarlığa katkı sunan kentli ve modern *aylak*'ın çağdaş sözlüklerde “düşünür gezgin” anlamını taşıması ve itibarını kazanması bu tanımın felsefeden ve edebiyattan, eserlerden ziyade halk arasında yaygınlaşması ile mümkündür.

Kısaltmalar

BAAD: Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler

DS: Derleme Sözlüğü

EDAL: An Etymological Dictionary of Altaic Languages

TS: Tarama Sözlüğü

Kaynakça

- Ahmet Vefik Paşa, (2000), *Lehçe-i Osmâni*, Hzl. Recep Toparlı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akbaş, M.-Bozok N. (2015), “Aylak Adam ve Tuhaf Bir Kadın Sokaklarda Gezinirken: Aynı Sokaklar[Da] Farklı Deneyimler[Le]”, *Folklor/Edebiyat*, 21 (81) , s. 125-138.
- Aktan Küçük, Deniz (2007), *Türk Romanında Aylaklık (1875-1960)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Arat, Reřit Rahmeti (1947), *Kutadgu Bilig I- Metin*, TDK, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Atalay, Besim (1970), *Abuşka Lügati veya Çağatay Sözlüğü*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Atılğan, Yusuf (2000), *Aylak Adam*, 6. baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Ayverdi İlhan-Topaloğlu Ahmet (2010), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Banguoğlu, Tahsin (2000), *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yay.
- Barutçu Özönder, Sema (1996), *Ali Şir Nevayî Muhakemetü'l-Lugateyn*, Ankara: TDK Yay.
- Baudelaire, C. (2007), *Modern Hayatın Ressamı*, İstanbul: İletişim Yay.
- Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler* (2016), Ankara: TDK Yay. (BAAD)
- Clauson, Sir Gerard (1960), *Sanglax, A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mahdi Xan*, (E. J. W. Gibb Memorial” Series. New Series, XX), London.
- Clauson, Sır Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford: Oxford University Press.
- Courteille, Pavet De (1870), *Dictionnaire Turc-Oriental*, Paris.
- Çetin Milci, Ebru (2014), *Gregoryan Muhiti Kıpçak Türkçesi Mahkeme Tutanakları, (1630-1635) (İnceleme-Metin- Dizin)*,Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Çulha, Tülay (2006), *Karaycanın Kısa Sözcük Karayca-Türkçe Kısa Sözlük*, İstanbul: Dil ve Edebiyat Dizisi.
- Dankoff, Robert (2008), *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi Okuma Sözlüğü*, çev. Semih Tezcan, İstanbul: YKY Yay.

- Derleme Sözlüğü* (1993), Cilt I, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay. (DS)
- Erbay, Fatih (2008), *W. Radloff'un "Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy" Adlı Eseri ve Eserde Geçen Çağatay Türkçesine Ait Kelimelerin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ercilasun, Ahmet Bican (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Erdem, Aslan (2012), "Kaplumbağanın Ölümçül Günahı: Aylaklık", *Roman Kahramanları*, (9), Ocak/Mart, s. 43-47.
- Gülensoy, Tuncer (2007), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözlüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Cilt I, Ankara: TDK Yay.
- Gürsoy-Naskali, E.-Duranlı, M. (1999), N. A. Baskakov İle T. M. Toşçakova'nın *Oyrotsko-Russkiy Slovar'ından Genişletilmiş Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yay.
- Gürsoy-Naskali, E.,-Butanayev V. vd., (2007), *Hakasça-Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yay.
- Güven, Meriç (2008), "Kitabu'l Müntahab Fi't-Tıbb'daki Türkçe Organ Adları", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (23), s.111-135.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1991). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Kaçalın, Mustafa (2011), *El-Luğātu'n-Nevā'iyeye ve'l-İstişhādātu'l-Çağata'iyeye (Giriş-Metin-Dizinler-Tıpkıbası)*, Ankara: TDK Yay.
- Kanar, Mehmet (2018), *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Say Yay.
- Karamanhoğlu, Ali Fehmi (1994), *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yay.
- Keresteciyan, Bedros (1971), *Materiaux pour un dictionnaire etymologique de la langue Turque*, Amsterdam: Philo.
- Koç, Kenan-Ayabek Bayniyazov vd. (2003), *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.
- Korkmaz, Zeynep (2009), *Türkiye Türkçesi Grameri, Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK Yay.
- Meninski, F. (1680), *Lexicon I-III. (=Lex.)*, Vienna.
- Netchıtılova, E. (2016), "Flâneur, Aylak ve Empatik İşçi", çev. Filiz Aydoğan, *TRT Akademi*, 1 (2), s. 640-657.
- Necip, Emir Necipoviç (1995), *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, çev. İklil Kurban. Ankara: TDK Yay.
- Nişanyan, S. (2018), *Nişanyan Sözlük-Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*, İstanbul: Liber Plus Yay.
- Öner, Mustafa. (2009), *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- Özyetgin, A. Melek (1996), *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi*, Ankara: TDK Yay.

- Paçacıoğlu, Burhan (2016), *VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Söz Dağarcığı*, İstanbul: Kesit Yay.
- Radloff W. (1898), *Versuch Eines Wörterbuches Der Türk-Dialecte*, Petersburg.
- Rahimi, Farhad (2016), *Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Räsänen, M. (1969), *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs der Turksprachen*, Helsinki.
- Redhouse, J. W. (1987), *A Turkish and English Lexicon*. Lebanon: Librairie Du Liban Beirut.
- Russell, Bertrand (1950), *Aylaklığa Övgü*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Salan, Musa (2019), *Tarihî Kuzeybatı Kıpçakçası, Fiil Yapım Ekleri ve Tarihî Karşılaştırılmal Etimolojik Fiil Sözlüğü*, İstanbul: Hiperyayın.
- Saraçbaşı, M. Ertuđrul (2010), *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Sevortyan, E.V. (1974), *Etimologičeskiy Slovar' Tyurkskih Yazıkov*, Moskova.
- Starostin, S. A.-Dybo, A. V. vd. (2003), *An Etymological Dictionary of Altaic Languages*, Leiden/Boston: Brill. **(EDAL)**
- Şçerbak, A. M-Tenişev, E. vd. (1969), *Drevnetyurskiy Slovar*, Nauka, Leningrad.
- Şemseddin Sami, (1317/1901), *Kamus-ı Türkî*, Dersaadet: İkdam Matbaası.
- Şeyh Süleyman Efendi (1298/1882), *Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî*, İstanbul: Mihran Matbaası.
- Tarama Sözlüğü* (1995), Cilt I, Ankara: TDK Yay.
- Taş, İbrahim (2010), “Şeybânîler Dönemi Çağatayca Kur'an Tefsiri'nin Sözvarlığı Üzerine Notlar”, *International Journal of Central Asian Studies*, Cilt XIV, s. 33-71.
- Tavkul, Ufuk (2000), *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- Tekin, Talat (1995), *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: Simurg Yay.
- Tekin, Talat-Mehmet Ölmez vd. (1995), *Türkmence-Türkçe Sözlük*, Ankara: Simurg Yay.
- Thúry, Jozsef (1903), *A "Behdset-ül-Lugat" Czimü Csatataj Szotar*, Budapest: Kiadja a Magyar Tudományos Akademia.
- Tietze, Andreas (2002), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. C. I: A-E, İstanbul-Wien: Simurg Yay.
- Tietze, Andreas (2009), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. C. II: F-J, Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Toparlı, Recep-Vural, Hanifi vd.(2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Tuğlacı, Pars (1985), *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, Cilt I, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Türkçe Sözlük* (2010), Ankara: TDK Yay. **(TS)**
- Vámbery, Ármin (1878), *Etymologisches wörterbuch der TurkoTatarischen sprachen*, Leipzig.

Yudahin, K. K. (2011), *Kırgız Sözlüğü*, çev: Abdullah Taymas. Ankara: TDK Yay.

Yüce, Nuri (1993), *Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmud bin 'Omar bin Muhmmmed bin Ahmed ez-Zamahşari, el-Hvârizmi Mukaddimetü'l-Edeb. Hvârizm Türkçesi ile Tercümelî Şuşter Nüşhası. Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks*, Ankara: TDK Yay.

Zajaczkowski, A. (1954), *Vocabulaire Arabe-Kıpçak de l'époque de l'Etat Mamelouk, Bulgat al- Muştaq fi luğat at-Turk wa'l-Qıfçaq*, II- ére partie Le nom, Warszawa.

Elektronik Kaynaklar:

Türk Dil Kurumu, (*Güncel Türkçe Sözlük*), <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 22.07.2019)

Türk Dil Kurumu, (*Derleme Sözlüğü*), <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 29.09.2019)